

Kyle, Barbara

IDŐSZERŰ DOKUMENTÁCIÓS KÉRDÉSEK ÉS JELENTŐSÉGÜK A
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI IRODALOM SZEMPONTJÁRÓL

1. A szakirodalom mennyisége, szóródása és terjedelme

Az utóbbi években több tanulmány jelent meg arról, hogy a bibliográfia területen tárgy és cím szerint nagy a szóródás. E tanulmányok megállapították, amit egyébként minden élesszemű és gondolkodó egyén észlelhetett, hogy valamely új tudományág vagy több tudományt érintő kérdés fontos irodalma jobban szét van szórva nagyobb számu folyóiratban, mint a teljesen kialakult tudományágak vagy valamely körülhatárolt szűk tárgykör irodalma, amely saját speciális folyóiratokkal rendelkezik. A társadalomtudós nagyon érzi ennek az állapotnak a hátrányát. Nemcsak saját szakterületének irodalmát kell átnéznie, hanem a társadalomtudományok egyéb ágait is, nem is szólva a természettudománynak és a technológiának a társadalomtudományokkal határos területeinek szakirodalmáról (pl. genetika, orvostudomány). Olvasnia kell ezenkívül az általános jellegű folyóiratokat, sőt a napilapokat is. Sőt egyes esetekben - a tudósok kutatási eredményeit összefoglaló tudományos irodalmon felül - adatgyűjteményeket is meg kell vizsgálnia, mert ez is gyakran szolgálhat számára forrásként. (Ilyen például a folklór adatgyűjtése az antropológusnak, a nemzetközi szerződések és az alkotmányok szövege a politikai tudományokat kutató szakembernek, az üzleti és a kereskedelmi jellegű feljegyzések, valamint költségvetési és beruházási adatok a közgazdásznak, önéletrajzi vallomások a pszichológusnak).

A társadalomtudós által felhasználandó szakirodalom tehát

mennyiségileg igen terjedelmes, típus tekintetében nagyon változatos s az óriási és heterogén dokumentációs anyagban rendkívüli mértékben szét van szóródva.

2. Terminológia és fogalmi szóródás

A dokumentációs anyag felkutatásának problémáival foglalkozó valamennyi újabb tanulmányban, különösen azokban, amelyek a korszerű gépi berendezéseket tárgyalják, - nagyon hangsúlyozzák, hogy mennyire fontos valamennyi tárgykörben a szinonimák és a határozatlan szakkifejezések kiküszöbölése. A társadalomtudós ezen a téren is szerencsétlen helyzetben van. Hiszen szinte axiómaként emlegetik, hogy "a tudomány valamely területének érettségét az elnevezések standardizálásának foka tükrözi vissza" (1), valamint, hogy "csak az élettelen anyagot felölelő tudományágaknak sikerült eddig az alapfogalmakat megfelelő mértékben egymástól fogalmilag elkülöníteniök". (2). Amire a társadalomtudományokban szükség van, az a következő: "Alaposan meg kell vizsgálni a különféle szokatlan szóhasználat és a látszólag egymással kapcsolatban nem álló fogalomalkotások közötti összefüggéseket, amelyeket a társadalomtudományok egyes területein alkalmaznak a társadalomtudományok közös problémájának kielemezésében; ez a közös probléma a társadalmi csoportok és egyének magatartása, akik nagyobb társadalmi egységek tagjaként kölcsönhatásba kerülnek környezetükkel" (3).

2.1 Fel kell tehát tárnunk mennyiben függenek a korszerű technikai eljárások a szakkifejezések szabványos voltától, mennyiben várható, hogy a társadalomtudományok belátható időn belül kialakítsanak ilyen szabványos szakkifejezéseket - s ha a kérdésekre adandó válaszok nem sok reménnyel kecsegtetnek, akkor fel kell tárni, milyen más lehetőség van hátra.

2.2 A társadalomtudósnak nemcsak a kifejezések pontatlansága a hátránya, hanem az igen széleskörű szókinés is, aminek oka érdeklődésének nagy területe. Éppen ezért behatóbban kell foglalkozni mind a "fogalmi szóródás", mind az "irodalmi szóródás" kérdésével.

3. Alapadatok és a kutatás tárgya

A társadalomtudós - akárcsak a csillagász - nem képes vizsgálá-

lódásának tárgyait - férfiakat, nőket és gyermekeket - laboratóriumban tanulmányozni. Sőt majdnem arra is képtelen, hogy alkotó részeiben és környezetében két egymással azonos sokaságra találjon s ezáltal további oly adatokhoz juthasson, amelyek feltevéseink ellenőrzésére szolgálhatnak. Ezért - a többi tudóshoz mérten - sokkal inkább azokra az adatokra van utalva, amelyeket elődei, valamint közeli és távoli kollégái gyűjtöttek össze.

3.1 Tegyük fel pl., hogy szigorúan ellenőrzött tudományos módszerekkel reprezentatív adatfelvételt végeztek Manchesterben s a mintaként kiválasztott lakosság különböző jellegzetességeit lyukkártyákra vették fel. Ebben az esetben a többi kutatót nemcsak az említett adatokra támaszkodó írásbeli jelentés érdekli, hanem maguk az adatok, vagyis a jelentés nyersanyaga is. Valószínű továbbá, hogy az ugyanazon a szakterületen dolgozó kutatót a jelentés érdekli, a más téren dolgozó kutatók számára pedig esetleg a lyukkártyák másodpéldányai bizonyulnak hasznosoknak. Viszont az érdeklődő tudósok jórésze számára gyakorlatilag járhatatlan volt Manchester vagy más hasonló angol ipari város felkeresése az említett adatok összegyűjtése céljából. De ha mindjárt lehetővé válnék is a helyszin felkeresése, a második adatgyűjtés akkor is eltérne az elsőtől, bármennyire pontos volt is az alkalmazott eljárás mindegyik esetben, mert az emberek és környezetük még nagyon rövid idő alatt is változnak. Az "egyéb körülmények azonossága" ui. olyan eszményi feltétel, amelyet a társadalmi jelenségek vizsgálatánál alig lehet biztosítani. Azért a kutatók által végzett adatgyűjtések sokkal értékesebbek lehetnének, mint azt a kutatók egyáltalában elképzelhetnék, ha szabványos meghatározásokból indulnának ki és az adatok széles körben rendelkezésre állnának. Ennek a kérdésnek a kutatása természetesen elsősorban a szakember feladata.

4. Circulus vitiosus

A tudományos tájékoztatásnak, a dokumentációs anyag bibliográfiai nyilvántartásának és a dokumentumok felkutatásának egész problémaköre circulus vitiosusnak látszik; ezt több ilyesféle sablonos megállapítással fejezhetjük ki:

a| Tul sokat irnak, illetőleg adnak ki manapság; ezért még a szakember sem képes lépést tartani szakterületén az ismeretekkel.

b| A kérdést úgy tudnók megoldani, ha állandóan szűkítenők a szakember területét, hogy így át tudja tekinteni saját szakterületének irodalmát. Így azonban az ismeretanyag részekre hasadna s a kutató el volna vágva minden más érdeklődési körtől; ez pedig hátrányosan befolyásolná a kutatási eredmények alkalmazását.

c| Ezért ki kell válogatni a szükségeset a rendelkezésre álló szakirodalom óriási tömegéből.

d| Viszont senki sem képes kiértékelni az irodalmat, csak a szakember.

e| De "tul sokat irnak stb." ... lásd az a| alattiakat.

4.1 Mely ponton lehet a bűvös kört áttörni?

Kétségtelennek látszik, hogy lényegében véve csak egyetlen megoldás kínálkozik: módosítani kell az arányt a szakemberek száma és az őket érintő irodalom mennyiségre között, még pedig vagy az előbbieik szaporítása és az utóbbi csökkentése révén, vagy mindkét irányzat kombinációjával. Lehetséges megoldás lenne ezért, ha több szakembert képeznének ki dokumentalistává (4); - a szakma egyik minősítő kellékeként kellene azonban kikötni azt a fogadalmat, hogy a leendő dokumentalista tartózkodni fog a szaktudomány aktív művelésétől. Ez viszont nem lenne valami gazdaságos megoldás s nem is segitendő elő a legkedvezőbb kutatási feltételek kialakulását. Minden kiadványfajtánál tehát más és más megoldás után kell néznünk, de közben az említett lehetőségről sem szabad megfeledkeznünk. A keresett megoldásoknak arra kell irányulniok, hogy a rendelkezésre álló szakembereket - munkájuknak rendszeres összehangolásával - jobban felhasználjuk s ezáltal a felesleges párhuzamos munkát elkerülhessük.

5. Időszaki irodalom

Megszokott jelenség - vagy ezt is talán csak a dokumentalisták találták ki - az a szakember, aki fel akarja nagy mohón kutatni az őt érdeklő valamennyi tanulmányt a világ folyóiratirodalmában. Ugyanilyen megszokott jelenség azonban a nemzetközi bibliográfiákkal, re-

feráló folyóiratokkal, lyukkártyás és többé-kevésbé gyors, másféle válogató berendezéssel felszerelt dokumentalista is. E berendezések láttán a túlbő dokumentációs anyagtól megzavarodott szakember a leglényegesebb cikkek kiválasztását kívánja.⁴ Mit lehet itt tenni?

Eredeti ötletet szinte lehetetlen a probléma megoldására előhozni.

5.1 Radikális megoldást jelentene az a javaslat, hogy ne csupán racionalizálják, hanem egyszerűen szüntessék meg a folyóiratokat, mint a kutatási eredmények közzlésének a módját. Ha minden kutató elhelyezné művének bizonyos számú példányát arra kijelölt országos vagy nemzetközi központokban, akkor a folyóiratokat csak szórakoztatásra és tanulók tájékoztatására lehetne felhasználni. A folyóiratok azután vagy megélnének vagy megszűnnének, aszerint, hogy szubvenció nélkül miként tudnának boldogulni. A dokumentációs központokban a beérkezett kutatási jelentéseket a szakemberek kiválogatnák, értékelnék és osztályoznák és a többi olyan szakember számára, akiknek a részéről feltételezhető az ilyen irányú érdeklődés, kivonatokat - kérésre pedig fordításokat és fényképmásolatokat - készítenének. Ilyen értelmű javaslatot tett R.ELSDON-DEW (6) és S.VELINSKY (7).

5.11 Mielőtt azonban az ilyesféle elgondolások bármelyikének megvalósítására komoly kísérletet tennének, tisztázni kell, vajon ilyen megoldással lehet-e megtakarítani kutatói munkaperceket s mennyiben lehetne ugyanakkor a kutató böngésző szenvedélyét is kielégíteni. Azt sem tudjuk, vajon lélektani szempontból felér-e a kutató szemében a keresőtüvel való böngészés - vagyis a kézzelfogható irodalomtól való eltávolodás - a szabadpolc használatával. Ha azt óhajtjuk, hogy az anyag lyukkártyával való kiválogatása s a mikrokártyákon való beszerzése megszokottá váljék, akkor egyetemi hallgatónak, sőt a gyermekeknek is meg kell barátkozniuk ezekkel az eljárásokkal, nehogy későbbi életük folyamán akadályt jelentsenek számukra a gyors közzlés terén.

⁴ Girden és Wayne (5) becslése szerint a lélektani folyóiratok 1958-ban 1957-hez képest 7400 oldallal bővülnek.

5.2 Az időszaki kiadványok megjavítása

A háboru utána években igen sok - kevésbé radikális utat követő - olyan irodalmi közlemény látott napvilágot, amely a tudományos cikkek folyóiratokban való közzétételének racionalizálását javasolta. Mivel a javaslatok a társadalomtudományi folyóiratokra is vonatkoznak, ezért itt röviden összegezzük őket. Az elgondolás szerint a szerzők kivonatot készítenek munkájukról; a kivonatokat a folyóiratok szerkesztői a referáló szolgálatokhoz továbbítják, a tanulmányokat pedig csak rövidítve közlik; a tanulmányok teljes szövegét kijelölt központokban kell elhelyezni, hogy ott - szakmai jegyzékek alapján eljuttathassák őket az érdekelt szakemberekhez fényképmásolatban.

5.21 Ilyen irányu javaslatot tett 1948-ban J. D. BERNAL (8) a Royal Society tudományos tájékoztatási konferenciáján. Javaslatát a következő értelemben módosították:

"Szerkesztői bizottságok: a konferencia véleménye szerint a tudomány javára válnék az olyan tudományos folyóiratok közötti tevékenyebb együttműködés, amelyek rokon tárgykörökben publikálnak anyagot. Ezért azt ajánlja, hogy a közös problémák meg tárgyalására tanácskozó bizottságokat létesítsenek - a tudományos társaságok közreműködésével - a rokontudományokat képviselő folyóiratok szerkesztőiből.

Kéziratok elhelyezése: A konferencia véleménye szerint célszerű annak eldöntése, vajon szükség van-e olyan eljárásra, amelynek révén a szokásos közzétételre nem alkalmas tudományos közlemények is hozzáférhetővé válnak.

Gondoskodás különlenyomatokról és másodpéldányokról: A konferencia véleménye szerint igen fontos, hogy könnyen hozzá lehessen jutni a tanulmányok különlenyomatához, példányaihoz és kivonataihoz. Az a jelenlegi gyakorlat, amely szerint a szerzőhöz fordulva lehet különlenyomatot kapni, igen előnyösen hat ugyan az egyéni cserék alapján létrejövő személyi kapcsolatokra, mégis további lehetőségek biztosítására van szükség, a konferencia véleménye szerint. Ezért a következő eljárásokat ajánlja a konferencia:

Különlenyomatok: Fel kell kérni az ASLIB-ot vagy valamely más

szervet, derítse fel, vajon egyesületek, könyvtárak, kereskedelmi vállalatok vagy más szervek nem vállalnák-e különnyomatok átvételét és szétosztását.

Szerzői összefoglalók: A konferencia azt ajánlja: a Royal Society kérje fel a tudományos folyóiratok szerkesztőit, hogy a referáló intézményekkel együttműködve gondoskodjanak róla: minden tanulmányból készüljön a megfelelő referáló folyóiratban való közzétételre alkalmas tömör kivonat is; ugyanakkor a Royal Society hívja fel a referáló intézményeket, hogy készítsenek közös irányelveket a tudományos folyóiratok szerkesztőinek használatára.

A központban elhelyezett anyag hozzáférhetősége: A konferencia felkéri Royal Societyt, tanulmányozza az egyes országokban kialakult, így pl. az Amerikai Dokumentációs Intézet által követett eljárást. Eszerint megőrzik az olyan tudományos dokumentumokat, illetőleg a tudományos dokumentumoknak azt a részét, amelyeknek, illetve amelynek publikálására a szokásos módon nehezen kerülhet sor és belőlük kívánatra másolatot szolgáltatnak ki. Ha Angliában is szükségessé válnék hasonló szolgálat felállítása, a Royal Society vállalhatná - a megfelelő szervekkel karöltve - egy ilyen intézmény megszervezésének kezdeményezését." (9)

5.22 Hasonló racionalizálási javaslatok időnként azóta is elhangzanak. Lásd pl. R.E.CLELAND: "The use of material" (A dokumentációs anyag használata) c. tanulmányát (10) és az American Institute of Biological Sciences (Amerikai Biológiai Tudományos Intézet) által a kutatási eredmények közzétételére összehívott értekezleten előadott tanulmányokat (11).

5.23 Az ASLIB Proceedings 1952 novemberi számában megpróbálták összegezni a Royal Society tudományos tájékoztatási konferenciájának eredményeit (12). A racionalizálásban akkor még keveset értek el. Az előrehaladásnak bizonyos jelei mégis mutatkoztak; ezeknek egyes példái említésre méltóak. Egyes esetekben követték pl. azt a javaslatot, hogy a szerzők kötelesek kivonatoknak alkalmas tartalmi összefoglalókat mellékelni tanulmányukhoz. A Biological Abstracts 1955 januári száma szerint 250 biológiai folyóirat szerkesztői meg-

állapodtak abban, hogy egyrészt felkérjük a szerzőket, készítsenek kivonatokat a Biological Abstracts részére, másrészt pedig, hogy ezeket a kivonatokat összegyűjtött kefelevonatokkal együtt beküldik a Biological Abstracts-hoz (13,14).

5.3 Vajon mi akadályozza a folyóiratok kiadására nézve tett többrendbeli javaslatok szélesebbkörű megvalósítását s hogyan lehetne ezeket az akadályokat elhárítani?

A fejlődésnek főleg három gátja van: a kellő anyagi eszközök hiánya, a szerzett jogok és a tehetetlenség, illetve konzervativizmus. Amíg a másik két gátló körülmény is érezteti hatását, lehetetlen lenne megmondanunk, mennyiben képezhet az anyagiak hiánya komoly akadályt ezen vagy más téren. Megkíséreljük a kérdés megoldását a következőképpen.

5.31 Évenként igen nagy összeget költenek a kutatóknak tájékoztatósi anyaggal való ellátására. A Ford Foundation (Ford Alapítvány) szerint évente 300 millió dollárt fordítanak erre a célra. (Az Alapítvány szerint további 5 millió dollárt kellene szánni ennek a kérdésnek és a hasonló problémáknak a vizsgálatára!) (15). Ehhez járulnak még azok az összegek, amelyeket folyóiratok, bibliográfiai és referáló folyóiratok kiadása emészt el évente. A kiadási tevékenység egy részét olyan intézmények finanszírozzák, mint az UNESCO vagy a különféle alapítványok. Ha mindazok, akik pénzt utalványoznak, egyuttal bizonyos ellenőrzést is gyakorolnának, hamarosan lényeges javulást lehetne ezen a téren elérni. Az igaz, hogy a pénzügyi ellenőröknek nem szabad beavatkozniuk a szellem szabadságába, de mégsem láthatjuk be, miért ne ragaszkodhatnának az adminisztratív megtakarításokhoz.

5.32 Szeretném konkrét példán bemutatni, mit eredményezhet az ily értelmű ellenőrzés országos szinten. Angliában a Nuffield Foundation (Nuffield Alapítvány) 1955-ben 43 750 angol fontot tartalékolt arra a célra, hogy tudományos folyóiratokat támogasson öt éven át. Az Alapítvány jelentése szerint az a vélemény alakult ki, hogy a támogatás megszabott feltételeinek semmi értelme sincs, ha nem kíséri a támogatást helyes szaktanácsadás olyan kérdésekben, mint pl. a nyomtatás, a gazdaságosság, a ki-

adás és a szétoztás . . . Minden támogatás csak egy-egy évre szól és a folyóirat támogatása megszűnik, ha a kiadó - az engedélyező bizottság véleménye szerint - nem tesz meg minden tőle telhetőt a folyóirat gazdasági helyzetének megszilárdítására s ha nem hajlandó elfogadni és követni tanácsadó bizottság szaktanácsait" (16).

5.33 Ez esetleg már pozitív lépést jelent a folyóiratok külső megjelenésének okszerű szabványosítása irányába. A pénzügyi természetű intézkedéseken felül talán egyedül annak lehetne kihatása, ha pl. széles körben hozzáférhető központi alapot létesítenének szabványos különlenyomatok tárolására. Ha a Nuffield Alapítvány kiterjesztené befolyását a folyóiratok szerkesztésével kapcsolatos teendők irányítására is (nem a folyóiratok tartalmára), abból még több előny származnék. Az Alapítvány a következőkre kérhetné az általa támogatott folyóiratok szerkesztőit: a| ragaszkodjanak ahhoz, hogy a szerzők mindig mellékeljenek tanulmányukhoz szabványoknak megfelelő szerzői kivonatot (17), valamint az új vagy vitás kifejezések magyarázatát; b| bocsássák a szerzői kivonatok és a terminológiai magyarázatokat a referáló bibliográfiai folyóiratok rendelkezésére; c| küldjenek különlenyomatokat országos, illetőleg nemzetközi dokumentációs szerveknek. Hasonlóképpen a Ford Alapítvány is befolyást gyakorolhatna az általa - többek között - támogatott olyan folyóiratokra mint az African Abstracts, Far Eastern Quarterly, Journal of Central European Affairs, Middle East Research Report.

5.4 Ha ezt a rendszert Angliában a társadalomtudományi folyóiratokra alkalmazzák, rögtön a következő nehézséggel találnók szembe magunkat: itt nincs Social Science Research Council (Társadalomtudományi Kutatási Tanács). A Nuffield Alapítvány a tudományos folyóiratokat az irodalomtudományok terén a British Academy útján, a természettudományok és a technikai tudományok terén pedig a Royal Society tanácsa alapján közvetlenül támogatja. Ez nem jelenti azt, hogy a társadalomtudományok teljesen el vannak hanyagolva; azzal a hátránnyal küzdenek azonban, - ami talán még rosszabb sors - , hogy érdekeiket olyanok képviselik, akiknek érdeklődése tulajdonképpen másra irányul. Ha ui. teljesen el volnának hanyag-

golva, akkor hamarabb megoldódnék az önálló koordináló központ iránti igényük, mint ahogy egy árvának a kérelmét is hamarabb meghallgatják, mint az olyan gyermekét, akit közömbös, de nem feltétlenül gonosz érzelmű nevelőszülők fogadtak örökbe.

6. Kiadatlan anyag

Ezzel a kérdéssel részletesebben foglalkoztam egy rövidesen kiadásra kerülő előadásomban (18); a főbb problémákat és az esetleges megoldási módozatokat szeretném azonban itt újra leszögezni.

A szóbanlévő anyag négy csoportba sorolható: a| a kiadásra váró anyag; b| feldolgozási melléktermékek, anyaggyűjtés; adatok, táblázatok stb.; c| a korlátozott példányszámban megjelenő anyag; d| konferenciák anyaga".

Mindegyik csoportot külön-külön tárgyaljuk s a példákat a társadalomtudományi irodalomból merítjük.

6.1 Kiadásra váró anyag a kézirat, a kefelenyomat és a nyomdában lévő mű. Általános vélemény szerint minden "valóban" fontos anyag végül is kiadásra kerül. Ez sok tekintetben csakugyan így is van. Tudjuk azonban, hogy a szerző utolsó kézvonása és a mű tényleges megjelenése között gyakran 6-18 hónap is eltelik. A kutatók, a haladás előharcosai, jórészt olyan anyagot használnak, amely öt évnél nem régibb. Ez azt jelenti, hogy bármely adott időpontban a legfontosabb anyagnak 10-30 % o-a ebben az értelemben - kiadatlan. S mennél frisebb a kívánt anyag, annál kevesebb áll belőle rendelkezésre.

6.2 A nyersanyag felőleli a közzétett kutatási jelentésekben nem szereplő adatokat és statisztikai táblázatokat. Ilyenek pl.: 1| a harmadik pontban említett lyukkártyák, 2| a nemzetközi feszültségek okait vizsgáló tervezett tanulmánnyal kapcsolatban az UNESCO által nyilvántartott és gyűjtött anyag, 3| Leonard BROOM: Intermarriage and mobility in Hawaii (Különböző fajok összeházasodása és a lakosság vándorlása Hawaiban) c. tanulmányának egyik lábjegyzetében említett adattáblázatok (19), valamint az angol belügyminisztérium "Supplementary statistics relating to crime and criminal proceedings" (A bűnözéssel és a bűnügyi eljárásokkal

kapcsolatos kiegészítő statisztikai adatok) c. díjmentesen rendelkezésre álló sokszorosított kiadványa (20).

6.3 A szűk körben terjesztett kiadvány akár megjelenik nyomtatásban, akár nem, rendszerint nem szerepel kiadott bibliográfiákban; pedig ez igen széleskörű, változatos fontos anyag. Szerepelhet közötté olyan anyag is, mint pl. az un. Technical Assistance Administration (Egyesült Nemzetek Technikai Segélynyújtó Szervezete) korlátozott példányszámban megjelenő (nem bizalmas) anyaga, a Shell Petroleum Társaság olaszországi fiókjának jelentése Dél-Olaszország egy kerületének gazdasági fejlődéséről (21), az Overseas Consultants New York Inc. (Tengerentúli Szaktanácsai Rt. New York) "Report on seven year development plan for the Plan Organization of the Imperial government of Iran" (Jelentés az iráni császári kormány Tervhivatala számára egy hét éves fejlesztési tervről) (22) c. kiadványa, s a francia kormány "Rapport annuel ... à l'Assemblée générale des Nations Unies sur l'administration du Cameroun placé sous la tutelle de la France" (Évi jelentés az Egyesült Nemzetek közgyűlése számára a Franciaország gyámsága alá helyezett Kamerun igazgatásáról) c. jelentése (23).

6.4 A konferenciák anyaga felöleli a nyomtatás előtti sokszorosított és a konferencián kiosztott tanulmányokat, a jegyzőkönyveket, a résztvevők jegyzékét. Idevágó példák olyan nemzetközi szervezetek kongresszusainak irományai, mint az International Sociological Association (Nemzetközi Szociológiai Szövetség), az Institut of Pacific Relations (Békés Kapcsolatok Intézete), az International Federation of Documentation (Nemzetközi Dokumentációs Szövetség), a British Commonwealth Relations Conference (Brit Nemzetközösségi Kapcsolatok Konferenciájának) irományai.

6.5 Megszerzés és eredet

Ezen különféle típusu anyag megszerzésénél felmerülő problémák változnak egyrészt az anyag eredete, másrészt pedig a források szerint, ahonnan először értesülünk róla. Ezért rövidesen mindkét szempontra kitérünk.

6.51 Elsősorban is, hogyan lehet tudomást szerezni ilyen anyagokról, ha nincs megfelelően feldolgozva közzétett bibliográfiákban?

Ugy véljük, egyrésztől véletlen körülmények, mint szóbeli közlés, ujsághír, olvasott könyvben, vagy folyóiratban található utalások és könyvtárak gyarapodási jegyzékai útján, másrészt pedig a kiadatlan vagy korlátozott példányszámu anyagok jegyzékében való rendszeres kutatás s a szerzőkkel és az egyes szakintézményekkel folytatott levelezés útján. Másodsorban, ha sikerült tudomást szereznünk ilyen anyagról, hogyan tudjuk megszerezni? Erre főleg három módszer ismeretes: 1/ közvetlenül az előállítójához fordulunk; 2/ közbeeső személyek, személyes kapcsolatok stb. alapján szerezzük be; 3/ könyvtárakhoz, kutatási központokhoz stb. fordulunk fényképmásolatért vagy kölesönnzésért.

6.52 Az anyag eredete: ki az anyag előállítója aki végül is a közvetlen vagy közvetett érdeklődésre rendelkezésre bocsátja az anyagot? Lehet egyéni szerző, lehet intézmény, kormány- vagy államközi szervezet, amely az anyagot előállítja, illetve, amelynek részére előállítják s végül lehet konferenciát összehívó intézmény.

6.6 E tevékenységekkel kapcsolatos jelenlegi eljárás

A kutató tehát a saját területére, illetőleg az őt időnként érdeklő bármely területre nézve tudni kívánja, hogyan találhatja meg gyorsan annak az anyagnak az egyéni szerzőjét vagy testületi szerzőjét, amelyet nem tud a bibliográfiák útján kinyomozni. Legnagyobb nehézségekbe akkor szokott ütközni, ha az anyag külföldi. Igaz, nemzetközi egybehangolásról csak akkor lehet szó, ha a tájékoztatási anyagot először országos szinten gyűjtik és nyilvántartják. De már itt is akadályba ütközünk. A szakemberek minden egyes országban ismerik saját kollégáikat s így nem sok értelmét látják annak, hogy a számukra közismert szakemberek és szervezetek jegyzékét közzétegyék. E rövidlátó magatartás azonban tünőfélben van, és így sok olyan módozat áll rendelkezésre, amely útján - kellő egybehangolással - valamennyi szükséges tevékenység kifejthető. Szeretnénk itt példaképpen hivatkozni a kérdésben érdekelt angol és nemzetközi szervezetekre, s kifejtetni, miben áll jelenlegi működésük s melyek idevágó kiadványaik.

6.7 Angol szervezetek

A/ A Department of Scientific and Industrial Research D.S.I.R.

(Tudományos és Ipari Kutatás Osztálya) 44 kutató szervezet koordináló központja. Bár érdeklődési iránya főként a természettudományok és a műszaki tudományok terére esik, mégis több területen érintkezik a társadalomtudományokkal is, így pl. a Committee on Human Factors in Industry (Az emberi tényezőknek az iparban való szerepét vizsgáló bizottságok) útján. A D.S.I.R.-nek a mi szempontunkból számításba jövő kiadványai közül megemlíthetők Annual Reports, melyek évenként közlik az osztályok és kutató, szervek kiadványainak jegyzékét (beleértve a folyóiratcikkeket és egyes kiadatlan anyagokat is), továbbá a "Scientific Research in British Universities (Tudományos kutatás az angol egyetemeken), ami értékes utmutató a különféle területeken működő szakemberek számára; végül a D.S.I.R. Grant-aided Research Associations Selected Publication (A D.S.I.R. által támogatott kutatási szervek válogatott kiadványainak jegyzéke) c. kiadvány.

B| A National Institute of Economic and Social Research (Országos Közgazdasági és Társadalmi Kutatóintézet) megjelenteti a Register of Research in Social Sciences (Társadalomtudományi kutatás jegyzéke) c. kiadványt (1956 után anyagiak híján megszűnt). Ez a kiadvány nemcsak az intézetek, egyetemek és más szervezetek vagy egyének által végzett vagy támogatott kutatások jegyzékét tartalmazza, hanem ismerteti magukat az intézeteket is. Közli azokat a befejezett kutatási témákat, amelyek formailag elő vannak készítve kiadásra, (de nem ismerteti mindig a rövidletű vagy ki nem adott melléktermékeket) s azokat a témákat, amelyek kutatását abbahagyták.

C| Az Interdepartmental Committee on Social and Economic Research (Társadalmi és Közgazdasági Kutatás Tárcaközi Bizottsága) előmozdítja az állami kutatás eredményeinek terjesztését, s több könyvtárhoz eljuttatja a Lists of Unpublished Documents of Economic and Social Interest (A közgazdasági és társadalmi vonatkozású kiadatlan dokumentumok jegyzékai) c. kiadványt. A szobanforgó könyvtárak megkaphatják a jegyzékben szereplő anyagot is. Lásd még a Bizottság jelentéseit is (Reports).

D| A Social Survey (Szociális Adatfelvételi Hivatal) mint állami szerv időről- időre a "List of Reports" (Jelentések jegyzéke) c. kiadványban számol be kutatási terveiről.

E/ A British Sociological Association (Brit Szociológiai Szövetség) működését a British Journal of Sociology és a Bulletin c. kiadványaiban ismerteti. Ezeknek a folyóiratoknak segítségével nyomon lehet követni az e téren folyó országos kutatási munkákat. A társadalomtudományok legtöbb ágazatában hasonló szervezetek működnek; ezek ugyanilyen célkitűzéssel jelentetnek meg folyóiratokat.

6.8 Nemzetközi szervezetek

F/ Az UNESCO Social sciences Department and Clearing House (Társadalomtudományi Osztály és Csereközpont) nevű szerve a társadalomtudományi tevékenység nemzetközi központja; kiadja az International Social Science Bulletin c. folyóiratot. A kiadvány tanulmányokon felül összejövetelek és konferenciák ismertetését is tartalmazza s ezek tájékoztatást nyújtanak a kutatásban elért eredményekről. A folyóirat közli - röviden összefoglalva - a következő szervezetek jelentéseit: International Committee of Comparative Law (Nemzetközi Összehasonlító Jogi Bizottság), International Committee for Social Sciences Documentation (Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság), International Economic Association (Nemzetközi Közgazdasági Szövetség), International Political Science Association (Politikai Tudományok Nemzetközi Szövetsége), International Sociological Association (Nemzetközi Szociológiai Szövetség), International Social Science Council (Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács) és a World Association of Public Opinion Research (Közvéleménykutatási Világszövetség.)

A társadalomtudományok terén az UNESCO még az alábbi műveket adta ki: "Theses in the social sciences, 1940-1950" (Társadalomtudományi doktori értekezések, 1940-1950) és az "International register of current team research in the social sciences, 1950-1952" (Nemzetközi jegyzék folyamatos, kollektív társadalomtudományi kutatásokról 1950-1952).

G/ Az International Social Science Council (Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács) előmozdítja és támogatja a több tudományágat érintő kutatást.

H/ Az előbbi szervezet bibliográfiai kérdésekben együttműkö-

dik az International Committee for Social Sciences Documentation nevű szervvel, amelynek kiadványai jelenleg nem ölelnek fel rendszeresen kiadatlan anyagot.

J| Az International Research Office on Social Implications Technological Change (A Technológiai Változások Társadalmi Kihatásait Kutató Nemzetközi Hivatal) a G. alattinak egy szerve. Rendszeresen időközönként megjelenteti Information c. kiadványát, amely hasznos utmutató az e téren folyó kutatások összejövetelek, konferenciák anyagáról.

K| Az Egyesült Nemzetek közzéteszi a saját és külön szervei közgazdasági és szociális célkitűzéseiről szóló "Catalogue of Economic and Social Projects" c. kiadványát.

L| Az Egyesült Nemzetek Technical Assistance Administration (Technikai Segélynyújtó Szervezete) nevű szerve kiadja a megjelent zárójelentések mutatóját (Index of Final Reports Issued).

Mindkét utóbbi kiadvány értékes utmutató a meglévő anyag felkutatása tekintetében, de nem nyújt nagy segítséget az anyag megszerzésében.

M| Az UNESCO Science Co-operation Offices for the Middle East and for South Asia (Középkeleti és Délázsiai Tudományos Együttműködési Hivatal) nevű szervének társadalmatudományi osztálya teszi közzé a következő két kiadványt: Social Sciences Publications ... Papers Published in the Middle East (Középkeleti társadalmatudományi közlemények) és a Social science bibliography, India (Indiai társadalmatudományi bibliográfia).

N| Az Organisation for European Economic Co-operation (Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet) és ennek alárendelt szerve, az European Productivity Agency (Európai Termelékenységi Hivatal) közzétette az európai, kanadai és USA-beli kutatási szervezetről szóló beszámolóját. Az E.P.A. létrehívott egy dokumentációs szolgálatot s kiadja a Technical Information Monthly Bulletin (Havi műszaki tájékoztatási közlemények) és az International Guides to Sources of Technical Information (Műszaki dokumentációs források nemzetközi utmutatója) c. folyóiratokat.

6.2 A kérdések rendszerezése és javaslatok

A sokféle elágazó problémakörben a kulcspontok a következők:

6.91 Országos szinten össze kell hangolni valamennyi önálló társadalomtudományi kutató szervezet tevékenységét olyan szerv által, amilyen a Social Science Research Council (Társadalomtudományi Kutatási Tanács) New Yorkban. E központnak kellene gyűjtenie a szakemberek és szakintézmények névsorát, a folyamatban lévő kutatások jegyzékét, valamint a konferenciákról szóló tájékoztatókat, megtartásuk előtt és után. E központot kellene tájékoztatniok a kiadásra nem kerülő anyagok előállítóinak az ily anyagok lelőhelyeiről. Hogy Angliában hasonló szerve más okból is szükség van, azt már fentebb megemlítettük (lásd 5.4).

6.92 Nemzetközi szinten az UNESCO Social Science Clearing House-nak van kulshelyzete. Ennek kellene koordinálnia az egyes országos központok és nemzetközi szervezetek tevékenységét. Említett tanulmányunk bizonyos lehetőségeket már feltárt erre (18).

6.93 Konferenciák. 1| Az esedékes konferenciák jegyzékai könnyen hozzáférhetők. E jegyzékeket ki kellene egészíteni a konferenciák lezajlása után, fel kellene venni adatokat a beterjesztett tanulmányokról annak feltüntetésével, hogy kiadásra kerülnek-e és hogy hol szerezhetők be. 2| Hasznosítani kellene azt a körülményt, hogy a legtöbb (országos és nemzetközi) konferencián elkészítik a résztvevők jegyzékét. A jegyzékeket pontosan ellenőrizni kellene, ki kellene egészíteni laccimekkel és vagy a konferencia irományainak részeként, vagy olyan szerv, mint az I.C.S.S.D. külön kiadványaként közre kellene adni. E jegyzékeket a szakemberek jegyzékével együtt el kellene helyezni az UNESCO Social Science Clearing House nyilvántartásaiban.

7. Terminológia a társadalomtudományokban

Ezek után a társadalomtudományok terminológiájának kérdésre térünk át. Ezzel kapcsolatban nemcsak a kifejezések pontatlanságát kívánjuk tárgyalni, hanem foglalkozni kívánunk az erre a területre vonatkozó szakkifejezések nagyon nagy számának és a fogalmi szóródásnak kérdésével is. Először a kérdés második részét vegyük szemügyre.

7.1 Mondanivalónkat talán akkor tudjuk legjobban megvilágítani, ha

az orvostudománynak (amely több tudománnyal kapcsolatos és amely manapság szükségképpen mindjobban a szociális kérdések felé fordul) pl. a vegyészettel való összehasonlításához folyamodnak, midőn azt vizsgáljuk, hogy miként lehet dokumentációs referáló szolgálatot szervezni az orvostudomány területén.

7.11 Ha a dokumentalista tárgy szerint keres vegyészeti irodalmat, akkor nagyszámu kifejezéssel dolgozik, amelyek a vegyületekre, a vegyület szerkezetére, tulajdonságaira, számos vegyészeti eljárásra, alkalmazási módra és berendezésre vonatkoznak. Tegyük fel, hogy adott időpontban a használatban lévő kifejezések száma a vegyészetsben C, a biológiai irodalmat illetően pedig B.

7.12 Az orvostudomány fejlődésével azonban több tudományágat érintő irodalom is jelenik meg, amelynek a kutatásához szükséges kifejezések száma C-t, illetőleg B-t jóval meghaladja. Jelölje ezt a számot M.

7.13 Hasznos volna M tényleges értékét megállapítani a több tudományt érintő témakörökben. M értékét befolyásolja minden új tudománynak a saját szókincse kialakítására irányuló törekvése, az új tudományterülettel kapcsolatos meglévő tudományok száma, valamint az új területen végbemenő irodalomkutatáshoz az érintett tudományok részéről szükséges fogalmak részletezettségének mértéke.

7.14 Mennél nagyobb M értéke valamely területen, annál kisebb hányadát lehet - minden valószínűség szerint - felhasználni az irodalomkutatásban. Ez a hányad feltétlenül befolyásolja a használatos tárgyszórendszerek és az osztályozási jelzetek hatékonyságát.⁺ Szavak számlálásával vagy hasonló kutató munkával szívesen foglalkozó egyetemi hallgatók hasznos feladatot látnának el azzal, ha egybevetnék a tárgyszavas mutatókat a több tudományt felölelő irodalommal és az eredményt összehasonlítanák az egyes érintett tudományok irodalmában végzett hasonló vizsgálatok eredményeivel. Mióta

⁺ Nem merülünk bele sem a jelzetelés és a tárgyszóalkotás részleteinek, sem ezeknek az irodalom terjedelmével, a terminológiával való kapcsolatának tárgyalásába, mert ez magában is komoly kutatási témát jelentene.

a "Pszicho"-t mint előtagot a "Somatic" kifejezéshez mint szótaghoz kötőjellel kapcsolják s mióta a "szociális orvostudomány" kifejezést alkalmazzák, azóta az orvostudományi irodalom mindinkább kezdi átfedni a társadalomtudományi irodalmat. Ebből a szempontból az orvostudományi irodalom igen jó kutatási tématerületet jelentene.

7.15 A kifejtetteknek a társadalomtudományok szempontjából való fontossága nyilvánvaló. A társadalomtudományok szakkifejezéseinek jórésze sok más tudományból kölcsönzött kifejezés és olyan közönséges, illetve köznyelvben használatos szavak keveréke, amelynek új jelentést igyekeznek adni. Itt azonban további bonyodalom keletkezik. A vegyész nem használ biológiai kifejezéseket, vagy ha igen, akkor a biológiában megállapított értelmükben. A társadalomtudományokban azonban a szociológus, a politikai tudományok kutatója, a közgazdász és a társadalmi antropológus szabadon használja a másik szókincsét, de egyik sem biztos abban, hogy adott esetben a többféle értelmezés közül melyiket kell választania. Jó példája ennek a "kultura" fogalmának 164 különböző meghatározása, amit KROEBER és KLUCKHOHN gyűjtött össze (24).

7.2 Ez átvezet bennünket a társadalomtudományi terminológiával kapcsolatos második kérdéshez, nevezetesen a pontatlan kifejezések használatának kérdéséhez. Közvetlen ismeretközlésről A (akinek megvan az ismerete) és B között (aki meg akarja azt szerezni) akkor beszélhetünk, ha B tudomást szerez róla, hogy A-nak megvan az ismerete, B-nek megvan a kapcsolata A-hoz, aki hajlandó ismeretét átadni, B meg tudja A-t érteni.

Rendes körülmények között teljesednek ezek a feltételek ugyanazon a területen működő két tudós és ugyanazon nyelv esetében.

Közvetett közlés esetében azonban több közvetítő is beiktatódik: B tudomást szerez C tájékoztatói szerv révén arról, hogy A rendelkezik a kívánt ismeretekkel. B hozzájuthat ezekhez az ismeretekhez tárgy szerint elrendezett D referáló folyóirat révén.

Az ismeretanyag esetleg orosz nyelvű, E tolmács vagy fordító azonban áülteti azt angolra, hogy ilymódon B, C és D számára is érhetővé váljék.

Kitűnik ebből, hogy valamennyi közvetítőnek (könyvtárosnak, kivonatolónak, fordítónak), valamint B-nek meg kell értenie A-t. Ha

egy idegen nyelv iktatódik A és az olvasó közé, akkor B-re, a fordítóra is szerep vár. D-nek azért kell értenie a nyelvet, hogy a kivonatot elkészíthesse és C-nek pedig, a könyvtárosnak azért, hogy A munkájának B munkájába való kapcsolatát jelezni tudja.

7.21 A társadalomtudományokban azonban még két angol társadalomtudós sem képes egymást a szakkifejezések előzetes meghatározása nélkül teljes mértékben megérteni. Egy amerikai és egy angol szociológusnak - akikről általában, de talán tévesen azt hiszik, hogy ugyanazt a nyelvet beszélik - már több időt kell ilyen előzetes meghatározásokra fordítania. Az az amerikai szociológus pedig, aki francia szociológusnak angol szakember által angolra fordított művét olvasása, sohasem lehet biztos abban, hogy a francia szerző által gondolt pontos értelmezést kapja-e. A francia és az angol társadalmi antropológus már abban sem tud egymással megegyezni, mi is tulajdonképpen a témakörük. E példákhoz vegyük hozzá egy orosz, egy francia és egy amerikai szociológus tolmácsokkal folytatott beszélgetését a demokráciáról a akkor érthetővé válik, miért emlékeztetnek az Egyesült Nemzetek-beli viták a Bábel tornyára.

7.23 Ugyan mit tehet mind a nehézségek láttán a korszerű eljárással fellezerelt dokumentáció? Jesse SHERA szerint "a terminológia szabványosítása nemcsak a könyvtári osztályozó feladata, hanem az illető szakma szaktudósáé is ... Fizikában, kémiában és a többi exakt tudományban a tudósok ... lényegében egyértelmű kifejezéseket használnak, hiszen pontosságuknak ez valójában a forrása. A szociológiában és a közgazdaságtanban azonban a kifejezések egyértelműsége kétségbeesztő mértékben hiányzik, veszedelmes következményekkel jár az ismeretek közlésére. A beazéd önmagában is az osztályozás egyik formája s így a közlésnek és az osztályozásnak a problémái lényegében azonosak."

7.31 "Szakkifejezések megalkotását a szakember nem bízhatja rá másra, illetőleg nem háríthatja el, mint munkájához méltatlan feladatot. Sőt szakemberek kollektívái számára ez az egyik leghasznosabb teendő. A tudományok fejlődéséhez és szintéziséhez nagyban hozzájárulna a fogalmaknak illy módon létrejövő osztályozása és a pontosan meghatározott fogalmak újonnan megalkotott berendezések-

hez való alkalmazásának a lehetősége" (1).

7.32 Az irodalom kiválogatásáról és a tudományos közlés jobb technikájáról olvasva meglepetésként hat az a tény, hogy az ehhez szükséges kutató munka elmaradt a dokumentumok elemzéséhez képest; mint például, hogy melyek a legjobb kódrendszerek, melyek a legjobb kódolási módok, milyen költségekkel működnek a gépi dokumentációs be-
rendezések. A társadalomtudományokban azonban a nehézségek jórésze már a dokumentáció korábbi szakaszaiban jelentkezik a nem egyértelmű szókincs kifejezéseinek szabványosítása terén. "Mielőtt megoldhatók az azonos tárgyú két vagy több dokumentum gyors kikeresésének problémáját, egy nehezebb feladattal állunk szemben: miként bizonyosodhatunk meg arról, hogy két dokumentum ugyanarról a tárgyról szól, továbbá miként lehet az embereket arra rávenni, hogy ezt a tárgyat egyformán jelöljék".

7.33 Az UNESCO már foglalkozik ezzel a kérdéssel terminológiai programja keretében (25). De a gyakorlatban is előmozdithatná a szabványosítás kérdéseit az 5.3 alatt javasolt módon. Ha ui. a támogatást - legalább is a bibliográfiai kiadványoknál - a nemzetközileg elfogadott szakkifejezések használatától tenné függővé.

7.34 A terminológia nyilvánvalóan olyan kérdést jelent, amelyet a dokumentációnak a szakemberekre kell bízni. De azért ha nem is a dokumentalisták hivatottak a kérdés megoldására, mégis mint problémát és ennek munkájukra háruló következményeit állandóan szem előtt kell tartaniok. Egyik ilyen következmény az, hogy pontos, egyértelmű kifejezésekre épülő osztályozási és válogatási rendszert jelenleg a társadalomtudományi irodalomnak csak igen kis területén lehet használni, nevezetesen azon a részterületen, amelyen az irodalom valóban tudományos jellegű. Ilyen továbbá, hogy bibliográfiai szolgálatot is csak akkor lehet rendszerezíteni, ha a terminológiai nehézségeket már elhárították. A dokumentalistáknak tehát ez idő szerint valamilyen elfogadható kompromisszumra kell törekedniök. Ennek a törekvésnek tulajdonítható az a kísérlet is, hogy az I.C.S.S.D. (Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Konferencia) bibliográfiáiban való használat céljára olyan osztályozási rendszert próbálnak kialakítani, amely átvágja a társadalomtudományok terén versengő szakkifejezések kérdésének gordiusi csomóját.

7.35 Mindezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk a következőkre. Nem háríthatjuk el és nem is csökkenthetjük a társadalomtudományi anyagnak a fogalmak szerinti rendezése folytán felmerülő nehézségeit azzal, ha megszabadulunk az osztályozástól s helyébe betűrendes tárgyszavas megoldást választunk. A nehézség súlypontja - a szinonim és kétértelmű kifejezések problémája és az ebből eredő zavar - változatlanul megmarad. A kérdéssel kapcsolatban két kiváló tanulmányt említhetünk meg. Az egyik Vaclav MOSTECKY "Study of the see-also reference structure in relation to the subject of international law" (A "lásd még" utaló vizsgálata a nemzetközi jog tárgykörében) (26), a másik Hilda STEINWEG "Thought on subject headings" (Gondolatok a tárgyszavakról) c. cikke (27). Mindkét tanulmányból kitűnik, milyen nehéz vállalkozás a tárgyszavak rendszerezése még akkor is, ha csak angol kifejezéseket használnak fel. Az említett szerzők azt is hangsúlyozzák azonban, hogy mégis szükség van erre, ha azt akarjuk, hogy a tárgyszavakat hatékonyan tudjuk felhasználni dokumentumok kikeresésére. Látható ebből, hogy az ilyen irányú rendszerezéssel kapcsolatos munka ugyanolyan nehézségekbe ütközik és ugyanolyan természetű, mint valamely osztályozási rendszer felépítése.

Nincs ok tehát arra, hogy munkamegtakarítás örve alatt feladjuk az osztályozást. S ez szerencse, mert a nemzetközi használat szempontjából a tárgyszavas rendszerrel szemben túlnyomó előnyt biztosít az osztályozásnak a többnyelvű mutató, amelynek segítségével mindegyik kutató ugyanazt a csoportosítást használhatja. Mint Jesse SHERA mondja, a szakkatalógusnak az az előnye, hogy "csökkenti a nyelvi korlátokat olyan csoportosítás alkalmazásával, amelynek hatékonysága nem annyira nyelvi asszociációktól, mint logikai kapcsolatoktól függ. Az újonnan létesített kanadai Nemzeti Könyvtár igazgatója kijelentette, hogy a hagyományos szótárkatalógus helyett a Library of Congress osztályozásának megfelelő szakkatalógust készítenek. Ez a választás majdnem kizárólag annak a ténynek tulajdonítható, hogy Kanada lakossága kétnyelvű" (28).

8. Utóirat

Mivel a tájékoztatást a társadalomtudományok közé soroljuk a-lán nem lesz érdektelen, ha közöljük azokat a tapasztalatainkat, a-

melyeket a jelen tanulmányra vonatkozó irodalom feltárásával és megszerzésével kapcsolatban szereztünk.

8.1 Válogatni való anyagban nem volt hiány. Tanulmányunhoz azokat az irodalmi szemléket használtuk, amelyek az American Documentation, a Journal of Documentation, a Library Science Abstracts, a Review of Documentation c. folyóiratban jelentek meg. Felhasználtunk ezenfelül a régebbi és mostani olvasmányaink lábjegyzeteiben található utalásokat is s így 62 oly címet választottunk ki, amelyek tartalmasnak ígérkeztek. Sok cikket feleslegesnek találtunk, így időt felesreeltünk azzal el, hogy a szükségesnél több cikket néztünk át. A 62 cím közül mindössze 20-at volt érdemes felvenni a bibliográfiai jegyzékbe.

A kiválogatott irodalom beszerzése. A 62 cím közül 16 birtokunkban volt. A többi 46-ból eddig kölcsönöztünk, illetőleg megnézhetünk 34-et (9-et csak könyvtárban lehetett megnézni), 12-höz pedig eddig (1956 novemberig) nem lehetett hozzájutni, ez mintegy 20 %. Érdeklődésre tarthat talán számot, hogy a 34 megszerezhető műből 30-at egy héten belül kézhez tudtunk kapni. Érdemes lesz talán a 12 hiányzó mű esetét is tovább vizsgálnunk: a 12-ből 9 amerikai, 1 ausztráliai, 1 délafrikai és 1 pedig kifogyottnak jelzett UNESCO mű. A 9 amerikaiból 2 kiadatlan (konferencia-iromány), 4 szűkebb körben terjesztett kiadvány és 3 könyv. A be nem szerezhető művek mind a most tárgyalt problémák körébe esnek: vagyis külföldi, kiadatlan, illetőleg szűk körben terjesztett munkák.

8.2 A társadalomtudományokban a tájékoztatásnak viszonylag kis területén és kétségkívül a természettudományokban és a technológiában is biztosítani kell a dokumentáció arányos fejlődését három szinten: az egész világra kiterjedő állománygyarapításban, az irodalmat felölelő bibliográfiák, kivonatok, tájékoztatók kiadásában, végül az irodalom kiválogatásának gépesítésében.*

8.3 A társadalomtudományokban jelenleg mintegy 20 %-ra tehető annak az irodalomnak az aránya, amit nem sikerül megfelelő időn belül beszerezni, a bibliográfiákban való megjelentetésük után.*

*a/lásd a 8.1 pontot; b/ az eredménytelenség 25 %-os volt egy olyan újabb kísérletben, amelynek során az egyes országok bűnözési statisztikáját kívánták Londonban megszerezni; c/ a nemzetközi kérdések egyes területein szintén 20 %-os volt a sikertelenség (29).

Ez az arány jóval nagyobb, ha a keresett anyag nem régen jelent meg. Ha a bibliográfiai tájékoztatás gyorsabb ütemben javul, mint a könyvtári állománygyarapítás, akkor az arány kétségkívül még tovább fog növekedni. Ez az arány a sikertelen irodalomkutatás fokmérőjének tekinthető.

8.4 Hasznos volna, ha az általunk Londonban ellenőrzött anyagot más nagy városokban is ellenőriznék, mint pl. New Delhi-ben, Rio de Janeiro-ban stb. Ebben az esetben ésszerűbb alapon tudnánk dönteni abban a kérdésben, hogy - a bibliográfiák javulását tekintetbe véve a rendelkezésünkre álló anyagi keretből mennyit kell fordítanunk az állománygyarapítás bővítésére. Ha a bibliográfiákat ilyen irányu vizsgálódásra használjuk fel, akkor különlegesen hasznos eszközöknek bizonyulnak az egyes országok állománygyarapításának leméréséhez. Hogy azonban teljesen világosan lássunk, számba kell vennünk azoknak a bibliográfiai utalásoknak számát is, amelyek felesleges irodalomhoz vezetnek. Személyes tapasztalatunkra visszatérve, a bibliográfiák által valószínűleg hasznosnak jelzett 62 cím 20 % -át nem lehetett megtalálni (hozzá kell tennünk, hogy talán az átlagosnál jobb helyzetben voltunk), a megtalált 80 % -ból legalább 50 % feleslegesnek bizonyult. Ez azt jelenti, hogy a kutatásnak csupán 40 % -a volt hasznos. A felesleges kutatás aránya még tovább nőhet, ha a kivonatoknak és a felcserélt címeknek a száma - értékükre való figyelem nélkül - emelkedik.

8.5 A probléma lényege abban rejlik, hogy a nagy tömegű anyagot fontos és lényeges hányadára csökkentjük le, amely méltó azután a bibliográfiák és kivonatok révén a nemzetközi figyelem felkeltésére. Ez a művelet viszont nemcsak az értéktelen munkák kigyomlálását kívánja meg, hanem válogatást is igényel, a válogatás pedig - az egyformán jó, de felesleges anyagot tekintve - csak önkényes és szubjektív lehet.

Legújabbban megvizsgáltunk egy könyvjegyzéket, amely antropológiáról szóló és Párisban fel nem lelhető 45 meglehetősen új kiadású munkát tartalmazott. A londoni Union Catalogue-ban (Központi címjegyzék) és a National Central Library (Országos Központi Könyvtár) katalógusában sikerült belőlük 13-at, vagyis 30 % -ot megtalálni. Az új anyagot illetően ez már 70 % -os eredménytelen keresést jelent. Ha ezt a műveletet egy év múlva újból végrehajtanák, az arányszám addigra kétségkívül a 20 % közelébe csökkennék le.

8.51 A kutatóknak kevesebb ideje menne vezendőbe szükségtelen iradalom keresésével, ha a kivonatok hivabben adnák vissza az eredeti mű tartalmát. Gyakran volt kétségünk az iránt, mi a cikkek a veleje, akkor is, amikor a kivonat eléggé megvilágította a témát. Hogy pedig még személyesebb tapasztalatról számoljunk be, a közelmúltban olvastuk két cikkünk kivonatát. Mindkettő határozottan félrevezeti az olvasót; pontosan az a lényeg hiányzik belőlük, amit a cikkek ki akartak fejezni. De még egy példát tudunk ilyen vonatkozásban felhozni: most értesültünk egy olyan kivonatról, amely annyira elferdíti az eredeti cikknek az értelmét, hogy az eredmény tiszta valótlanág. A *Review of Documentation* 1956. évi 4. számában a 159. oldalon jelent meg M. Mary PICGOTT "The cataloguing of government publications" (Állami kiadványok katalogizálása) c. cikkének a kivonata. A kivonat szerint a Royal Institute of International Affairs (Nemzetközi ügyek királyi intézete) könyvtárában a szerződéseket címük szerint veszik fel... A megfelelő eredeti szakasz a cikkben a következőképpen hangzik: "Nem készítenek szerzői címlírát, ha a szerződés olyan sorozatban jelent meg, amelyből a könyvtár minden számot megkap. Az ilyen szerződéseket sorozatként veszik fel ... Valamennyi szerződés szerepel a szakkatalógusban". A cikkben szó sem esik cím szerinti felvételtől s a Royal Institute of International Affairs könyvtárában nincs is semmiféle ilyen értelmű gyakorlat.

Ezekből a példákból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy - az ellenkező álláspont mellett szóló bizonyítékok ellenére is - a szerző a legjobb kivonatolója művének, feltéve, hogy követi az elfogadott szabványokat.

8.52 Tulságosan sokat hangsúlyozták talán eddig azt, hogy minél több kivonatra van szükség és tulságosan keveset, hogy pontosabban kell a kivonatokat készíteni. Kétségtelen, hogy tulsok műkedvelő színvonalu összefoglalást publikálnak a dokumentáció és a könyvtárügy területén. Áttanulmányoztuk a társadalomtudományi referálás tárgyában tartott UNESCO értekezletek jelentését (1948) abból a szempontból, vajon adtak-e utmutatást arra nézve, miben áll a kivonat hasznos, illetve megfelelő jellege. Csak egyetlen meghatározást találtam, az is annyira homályos, hogy használhatatlannak

mondható; eszerint a kivonat: "valamely cikkben vagy könyvben tárgyalt kérdésnek - a dokumentum fontosságához és címének többé-kevésbé kifejező voltához mért - hosszabb vagy rövidebb összefoglalása" (30). A mondatnak a gondolatjelek közötti része nem nyújt pontos felvilágosítást, a "kérdés" szó pedig talán a legpontatlanabb kifejezés, amit itt csak egyáltalában használni lehetett. Ha pl. a kivonat csak annyit mond az olvasónak, hogy a cikk a "halálbüntetésről szól", akkor ez nem jelent többet, mint ha bibliográfiai címleírást adtunk volna. Mert a kivonatban a szerző álláspontját kell jelezni: a halálbüntetés ellen vagy mellette foglal-e állást, továbbá miféle bizonyítékot szolgáltat álláspontjának az alátámasztására s mennyiben tekinthető szaktekintélynek ebben a témakörben? Abban az esetben, ha nem mond semmi újat és ha nem szaktekintély és nem szolgáltat állításának alátámasztására bizonyítékot, vitatható, hogy az írásmű egyáltalában megérdemli-e a kivonatolást. Ha viszont a cikk mondanivalója újszerű, ha a szerző szaktekintély és bizonyítékot is szolgáltat, akkor semmi haszon nem származik annak pusztá megállapításából, hogy ez az írásmű is a halálbüntetésről szól.

8.53 A kivonat fogalmának új meghatározása helyett legyen szabad a kivonatoló számára néhány kérdést megfogalmazni:

- a| Mi a lényege annak, amit a szerző ki akart fejezni cikkében?
 1. A tárgyra vonatkozó ismeretanyag áttekintését akarta adni?
 2. Valami új megállapítást tett vagy új szempontot közölt? - s ha igen, milyen?
 3. Valamit különlegesen kihangsúlyoz? s ha igen mit?
- b| Milyen szerepet tölt be a szerző a szakmai- vagy szakterületen?
- c| Miféle bizonyítékot szolgáltat?

Néhány ilyen irányú használatával oly kivonatokat készíthetünk, amelyek pontosan jelzik mind a szerző helyzetét, tapasztalát és szempontjait, mind a tárgyalt témát.

8.6 Egymást átfedő kivonatok

A társadalomtudományi irodalomra vonatkozó kivonatok készítésekor arra a problémára is ügyelnünk kell, ami már a természettudományok és a technológia területén is felmerült. Ez a probléma a következő: szükség van-e arra, hogy ugyanazt az irodalmat más-más terüle-

ten működő kutatók részére más-más módon kivonatoljuk? A kérdés feltárása során nyilvánvalóvá válnék, hogy az országos és nemzetközi szintű egybehangolás és együttműködés összeegyeztethető a szakmai szükségletekkel. Nagyon lehetséges, hogy a most fejlődésnek induló országok iparosításáról szóló cikk közgazdászokat érdeklő alapeszméje a pszichológus számára készült kivonatban veszendőbe menne. A társadalomtudományok területén jelenleg olyan kevés kivonat készül a tudósok számára, hogy valószínűleg alig fordul elő átfedés. A kivonatolás kibővülésével azonban számba kell majd venni a lényeges átfedéseket s el kell kerülni a felesleges munkát.

Összefoglalás és javaslatok

Tanulmányunkban igyekeztünk az időszerű dokumentációs problémákra felhívni a figyelmet; azoknak a szemszögéből vizsgáltuk a kérdéseket, akik a társadalomtudományi anyag szervezői és felhasználói. Ezen a területen a helyes további mérlegelésére és további kutatásra van szükség, mert különben a társadalomtudósok oly megoldásokkal találják majd magukat szemben, amelyek nehézségeik szempontjából semmi könnyebbséget sem jelentenek. Tanulmányunkban a következő javaslatokat tettük:

1. Bibliográfiai és dokumentációs célokra biztosított anyagi támogatást állít kell függővé tenni, hogy szabványokhoz alkalmazkodnak-e vagy sem (5.31, 5.33 és 7.33).
2. A egyes bibliográfiai szolgáltatások kifejlesztésében - beleértve az állománygyarapítást is - meghatározott arányokat kell betartani (8.2).
3. Konferenciák irományait és más kiadatlan anyagot fel kell dolgozni és országosan hozzáférhetővé kell tenni (6.9-6.93).
4. A tudományos folyóiratok kiadásának racionalizálása terén előterjesztett különböző javaslatok közül meg kell próbálnunk kiválasztani a megfelelőt. Ez a lépés előfeltétele az e téren esedékes egybehangolt akciónak (5-5.4).
5. Kivonatolás céljára az anyagot jobban meg kell válogatni és a kivonatokat pontosabban kell készíteni (8.5-8.53).
6. Szabványokat kell megállapítani a társadalomtudományok terén kidolgozandó kivatokra (8.52).

7. A társadalomtudományi referálás átfedéseit a legszükségesebb mértékre kell korlátozni (8.6).

8. Kutatást kell végezni a szókincs nagyságát illetően a társadalomtudományok egyes területein (7.13-7.15)

9. A dokumentációbeli pontosságnak kell következnie a szakemberek pontos nyelvhasználatából és nem fordítva. (7.34).

10. Átmeneti megoldásként alapvető fogalmakra kell visszavezetni a párhuzamosan használt társadalomtudományi szakkifejezéseket bibliográfiai készítése stb. céljából (7.34-7.35).

11. Kutatást kell végezni abban az irányban, miként lehet szabványosítani a társadalomtudós által gyűjtött adatok nyilvántartását (3.1).

12. Társadalomtudományi Kutatási Tanácsot kell létesíteni minden országban vagy vidékenként (5.4 és 6.91).

Irodalom

1. SHERA, J.H.: Classification as the basis of bibliographic organization (Az osztályozás mint a bibliográfiai szervezet alapja) = SHERA, J.H. - EGAN, M.E. ed.: Bibliographic organization. Chicago, 1951. 85 p.
2. SULLIVAN, J.W.M.: Limitations of science (A tudomány korlátai). 1938. 167 p.
3. KAPP, K.W.: Economics and the behavioral sciences (Közgazdaságtan és a társadalomtudományok). = Kyklos. 1954. 7.vol. 3.fasc. 213.p.
4. SJOBERG, G.: Science and changing publication patterns (Tudomány és a változó kiadási módok). = Philosophy of Science. 1956. 23.vol. 2.no. 92-93.p.
5. GIRDEN, E. - WAYNE, D.: Publication trends in American psychology - a five-year extrapolation (Kiadási irányzatok az amerikai lélektanban - öt éves áttekintés). = American Psychologist. 1954. október. 9. 632-635.p.
6. ELSDON-DEW, R.: The library from the point of view of the research worker (A könyvtár a kutató szempontjából). = South African Libraries. 1955. október. 23. 54.p.
7. VELINSKY, S.: Psychological information center to solve our publication problems (Lélektani dokumentációs-központ kiadási problémáink megoldására). = American Psychologist 1954. június 9. 266.p.

8. BERNAL, J.D.: Provisional scheme for central distribution of scientific publications (Ideiglenes vázlat tudományos közlemények központi szétosztására). - The Royal society scientific information conference, 21 June - 2 July 1948. Report and papers submitted, London, 1948. Paper no.2. 253-258.p.
9. The Royal society scientific information conference. London, 21 June - 2 July 1948. Reports and papers submitted. (A Royal society konferenciája a tudományos tájékoztatásról. London, 1948. június 21-július 2. Előterjesztett jelentések és tanulmányok). London, 1948. Concluding plenary sessions and final recommendations. 196., 200., 201.p.
10. CLELAND, R.E.: The use of material (A dokumentációs anyag hasznosítása). - Science. 1955. 122.vol. 519-523.p.
11. BEHNKE, J.A.: Communication of research results (Kutatási eredmények közlése). - Science. 1954. 120. vol. 1055-1057.p.
12. URQUHART, D.J.: A review of the results of the Royal society scientific information conference, 1948 (A Royal society 1948. évi tudományos tájékoztatási konferenciájának eredményei). - Aslib Proceedings. 1952. 4.vol. 4.no. 233-240.p.
- WILSON, L.: Action taken by Aslib to implement the conference's proposals (Az Aslib intézkedései a konferencián elhangzott javaslatok végrehajtására). - Aslib Proceedings. 1952. 4.vol. 4.no. 241-254.p.
13. Biological research - from journal article to abstract (A biológiai kutatás - a folyóiratoiktól a kivonatig). - Biological Abstracts. 1955. január 29. VIII-X.p.
14. LEE, M.O.: Editors, authors and abstracts (Szerkesztők, szerzők és kivonatok). - Biological Abstracts. 1956. május 30. VIII.p.
15. Council on library resources, Inc. Background data on the formation of Council on library resources inc. Press release (Könyvtári Alapok Tanácsa Rt. Adatok a Könyvtári Alapok Tanácsa Rt. megalakításához. Sajtóközlemény). 1956. szeptember 18.
16. Nuffield foundation - Tenth report for the year ended 31 March 1955 (Nuffield Alapítvány: Tizedik évi jelentés az 1955. március 31-vel végződő évről). Oxford, 1955. 60-61.p.
17. Guide for the preparation and publication of synopses (Utmutató kivonatok készítéséhez és kiadásához). UNESCO. NS51.D.10aA./05.XI.51.
18. KYLE, B.R.F.: Towards bibliographical control of unpublished material (Kiadatlan anyagok bibliográfiai számontartása). - Staveley, R.ed.: Guide to unpublished research materials (Utmutató a kiadatlan kutatási anyagokhoz). London, The Library Association, 1957.

19. BROOM, L.: Inter-marriage and mobility in Hawaii, in International sociological association (Összeházasodás és a népesség vándorlása Hawaiben). Transactions of the third world congress of sociology, Amsterdam, August 1956. (A harmadik szociológiai világtalálkozó előadásai. Amsterdam, 1956. augusztus). 1956. 3.vol. 282.p., 6. láb-jegyzet.
20. Great Britain, home office. Criminal statistics: England and Wales, 1955 (Nagybritannia, Belügyminisztérium, Büntető statisztika, Anglia és Wales, 1955.) London, 1956. (Cmd 9884) VI.p.
21. SORBI, U.: Borgo a Mozzano - Genoa, Shell italiana. Istituto di economia e politica agraria. (A firenzei egyetem Agrárgazdasági és Agrárpolitikai Intézete). Firenze, 1955.
22. Overseas consultants New York, Inc. Report on seven year development plan for the Plan Organization of the Imperial government of Iran. (Az iráni császári kormányzat tervehivatala számára készített hétéves fejlesztési terv). 1941.
23. France, Government - Rapport annuel ... a l'Assemblée générale des Nations Unies sur l'administration du Cameroun placé sous la tutelle de la France, année 1954. (A francia kormány évi jelentése az Egyesült Nemzetek közgyűlésének a francia gyámság alá helyezett Kamerun igazgatásáról, 1954). Paris, 1955.
24. KROEBER, A.L. - KLUCKHOHN, C.: Culture: a critical review of concepts and definitions (A kultúra fogalmának és meghatározásának kritikai áttekintése). Cambridge, Mass. 1952. Peabody museum of American archeology and ethnology.
25. Meeting of experts on social science terminology, 5-6-7 May 1954. General report. (Szakértői értekezés a társadalomtudományi terminológiáról, 1954. május 5-6-7. Összefoglaló jelentés). Paris, 1954. július 1. UNESCO WS/064.47.

Meeting of experts on social science terminology, 22-24 May 1956. General report (Szakértői értekezés a társadalomtudományi terminológiáról, 1956. május 22-24. Összefoglaló jelentés). Paris, 1956. július 12. UNESCO/SS/15.
26. MOSTECKY, V.: Study of the see-also reference structure in relation to the subject of international law (A "lásd még" utalások felépítésének vizsgálata a nemzetközi jog témakörével kapcsolatban). - American Documentation, 1956. 7.vol. 4.no. 294-314.p.
27. STEINWEG, H.: Thought on subject headings (Gondolatok a tárgyszavakról). - Journal of Cataloging and Classification, 1950. 6.vol. 40-50.p.
28. SHERA, J.H. - EGAN, M.E.: The classified catalog: basic principles and practices (A szakkatalógus alapelvei és gyakorlata). Chicago, 1955. 18.p.

29. KYLE, B.R.F.: Resources on international affairs in London libraries (Nemzetközi kérdésekre vonatkozó forrásművek a londoni könyvtárakban). = International Affairs, 1956. 32.vol. 2.no. 190-198.p.
30. Expert committee on social science abstracts, November 1948. Record of meetings (A társadalomtudományi referálás szakértőbizottsága, 1948 november. Értekezlet i jegyzőkönyvek. Paris, 1948. december. UNESCO SS/CRA/SR/1-4.

Eredeti cím: Current documentation topics and their relevance to social science literature

Megjelent: Revue de la Documentation, 1957.24.vol.3.no. 107-117.p.

OSzK.ford.sz.: 2034.